

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИЗОВНИХ КОМІСІЙ ДО ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті висвітлено персональний склад призовних комісій, що відповідали за набір рекрутів до Війська Польського в міжвоєнний період та окреслено ключові аспекти у їх діяльності. Зокрема, проведення медичних оглядів та закваліфікування новобранців до відповідних категорій, облік призовників, що з'явилися на огляд комісій та їх відношення до призову і служби в польській армії в розрізі національностей. Також підняте питання проведення призовними комісіями культурно-просвітницьких та агітаційних акцій та їх вплив на новобранців.

На основі проаналізованих матеріалів, зроблено висновки щодо основних аспектів діяльності призовних комісій в збройні сили Польщі та їх роль у вирішенні національного питання.

Ключові слова: Військо Польське, призовна кампанія, призовні комісії, національні меншини, національне питання.

Успішне проведення призовних кампаній було одним із найважливіших аспектів формування сильних та обороноздатних збройних сил Польщі в міжвоєнний період. Ситуація ускладнювалася тим, що, оскільки в досліджуваний період Польща була багатонаціональною державою, то і до армії призивали представників національних меншин, що проживали на території країни. Відповідно на призовні комісії, що здійснювали набір рекрутів до Війська Польського покладалося важливе завдання контролювати хід призову, з метою уникнення будь-яких конфліктних ситуацій та ексцесів, у тому числі і щодо національного питання. Дослідження питання діяльності призовних комісій сприятиме, у тому числі, з'ясуванню основних елементів системи призову громадян Польщі на службу в збройні сили в контексті вирішення національного питання у польській армії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання діяльності призовних комісій, що відповідали за набір рекрутів до Війська Польського у міжвоєнний період не стало предметом комплексного ґрунтовного дослідження. Окремі аспекти обраної проблеми висвітлені в роботах польських та українських науковців. Так, наприклад, Т. А. Ковальський у своїх роботах приділяв увагу питанням проведення комісіями медичних оглядів новобранців, обліку призовників, що стали на огляд, їх подальшому розподілу між військовими формуваннями. Д. Мательський окреслив питання сприйняття новобранцями в розрізі національних меншин призовних кампаній до Війська Польського. А. Руккас у своїй праці піднімав питання участі українських вояків у збройних силах Польщі, та подає інформацію про роботу призовних комісій під час перших обов'язкових призовів на українських землях. Однак, не зважаючи на уже наявні розвідки з даної теми, необхідне її подальше ґрунтовне вивчення, із залученням ширшого кола джерел, оскільки саме звіти про організацію та проведення призовних кампаній є найціннішим матеріалом для розуміння питання діяльності призовних комісій.

Мета статті – охарактеризувати склад та висвітлити ключові аспекти та особливості діяльності призовних комісій до Війська Польського, а також показати відношення представників національних меншин до призовів у Військо Польське у міжвоєнний період та вплив на них політики військового керівництва Польщі.

У міжвоєнний період призовні кампанії до Війська Польського були чітко організовані та мали свою структуру. Одним із найважливіших завдань було формування складу призовних комісій, адже саме від їх діяльності значною мірою залежав успіх проведення призову. «Закон про загальний військовий обов'язок» від 23 травня 1924 р. встановлював, що до складу призовної комісії, зокрема, мають входити голова адміністративного органу першої інстанції або призначений воєводою як його заступник вищий адміністративний чиновник та представник повітового самоврядування. А у містах із власними статутами до складу комісії входить президент міста або його заступник, а замість делегата обласної ради – делегат міської ради.

Водночас, зазначалося, що неявка представника повітового самоврядування, або ж делегата міської ради не перешкоджає діяльності комісії¹.

У цілому ж, призовні комісії утворювалися згідно з планом призову і до їх складу командир корпусного округу обирав одного офіцера, у якості військового члена комісії, і одного військового лікаря. Військові члени призовних комісії повинні були обирати повітових командирів поповнень, які, в свою чергу, в обов'язковому порядку мали брати участь у роботі комісії

Значну увагу приділяли і військовим лікарям, котрі в обов'язковому порядку повинні були брати участь у діяльності призовних комісій. Так, обговорювалася ситуація, якщо у разі відсутності достатньої кількості військових лікарів – офіцерів строкової служби, до роботи у призовних комісіях можна залучати лікарів – офіцерів у відставці, але лише за попередньо отриманим дозволом Міністра військових справ².

До складу призовних комісій входив і допоміжний персонал: два підофіцери з особового складу повітової команди поповнення та два секретарі з підпорядкованого військового формування, ознайомлені з правилами польської граматики, і з каліграфічним, читабельним почерком³. Згідно з інструкцією для повітових команд поповнень, уся документація та листування повинні були вестися виключно польською мовою. У разі, якщо документи були складені будь-якою іншою мовою, необхідно було обов'язково забезпечити їх переклад на польську мову.

Опісля усім членам призовних комісій пояснювали низку основних робочих моментів, а саме: технічну сторону проведення призову; закваліфікування призовників та добровольців до відповідних категорій військової служби; розподіл новобранців та добровольців до певних родів військ, в залежності від їх фізичного та психологічного стану, професійних навиків і освіти; співпраці військових членів із лікарями та допоміжним персоналом.

Щодо безпосереднього проведення призову, то варто сказати, що спочатку у повітових містах розпочинали свою роботу оглядово-лікарські комісії. У цілому ж, на проведення медогляду новобранців та переїзд оглядово-лікарських комісій до місць їх розташування відводилося у середньому 30–40 днів.

Зазначалося, що комісії повинні працювати щоденно, окрім неділь та святкових днів. Важливо також відмітити, що в планах проведення призовів обов'язково фіксувалася інформація, що у разі, якщо на період діяльності оглядово-лікарських комісій припадали релігійні свята не католицького обряду, то комісії необхідно було зважати на релігійну приналежність новобранців, та, по можливості, не здійснювати огляди у святкові дні⁴.

Матеріально-технічне забезпечення призовних комісій лягало на плечі місцевої влади. Так, оглядово-лікарські комісії забезпечувалися усім необхідними обладнанням для огляду призовників, а також великими і добре освітленими приміщеннями, які склалися з оглядового кабінету, роздягальні, кімнати для військовослужбовців та зали очікування, яка повинна була вміщувати до 60 призовників.

Свою роботу призовні комісії розпочинали о 8-й годині ранку. Зазначалося, що щоденно комісія повинна оглядати до 150 призовників чи добровольців. Однак, на практиці кількість новобранців, яких приймала комісія щодня, становила 50–60 осіб. Вважалося, що це оптимальна кількість, яку не можна збільшувати, оскільки це могло ускладнити роботу комісії і, відповідно, унеможливити докладне вивчення стану здоров'я кожного призовника для його подальшого закваліфікування до певної категорії⁵.

У планах призову обов'язково містилися відомості про місця розташування оглядово-лікарських комісій. Для зручності населення, а також для досягнення більш точних результатів призову, комісії розміщалися у кількох населених пунктах (в залежності від території повіту) у приміщеннях гмінних чи міських рад, а також у будинках культури.

На огляд комісією повинні були з'явитися всі чоловіки призовного віку, а також ті, хто з будь-яких причин не пройшли огляду раніше, або були визнані тимчасово непридатними до служби⁶. Згідно із «Законом про загальний військовий обов'язок» від 23 травня 1924 р. усі чоловіки призовного віку щорічно повинні були прибувати на огляд комісій до того часу, поки їх не визнають придатними до проходження строкової служби чи служби в посполитому рушенні, або ж не звільнять від військової служби взагалі.

Велика увага приділялась зовнішньому вигляду, здоров'ю та гігієні новобранців. Обов'язковою вимогою, яка мітилася у повістці, для усіх призовників була явка на огляд у тверезому стані, умитими, поголеними та охайними. Варто зазначити, що призовників, які прибували на огляд у стані алкогольного сп'яніння, брали під варту, і наступного дня вони таки проходили комісію.

Згідно із законодавством, оглядово-лікарські комісії після вивчення стану здоров'я призовників повинні були розподілити їх до однієї з п'яти категорій:

- придатні до строкової військової служби (категорія А) або
- тимчасово непридатні до строкової військової служби (категорія В) або
- придатні до служби в посполитому рушенні (категорія С) або
- придатні до допоміжної військової служби (категорія D) або
- непридатні до військової служби (категорія E)⁷.

У деяких регіонах ситуація, пов'язана із станом здоров'я новобранців була мало що не критичною. Так, наприклад, під час призову до війська у 1929 р. лише 39% призовників були зараховані до категорії «А». У розрізі національних меншин, то найбільше до категорії «А» включали білорусів – 51%, поляків – 41%, німців – 36%, українців – 31%, а найменше – євреїв – 27%⁸.

Основними причинами такого жахливого стану здоров'я призовників були погане харчування, поширеність легеневих захворювань, хвороби очей, трахома, а також відсутність гігієни серед населення.

Однак, все ж таки, чи найважливішим аспектом діяльності призовних комісій був облік призовників, які стали на огляд. Варто відзначити, що відсоток призовників, що з'являлися на огляд на початку 1920-х рр. був порівняно невисоким, особливо серед представників національних меншин. Так, наприклад, у 1923 р. явка призовників на території варшавського корпусного округу була низькою, оскільки на огляд не з'явилося: поляків – 21,98%, євреїв – 32,26%, німців – 45,42%, інших національностей – 49,64%⁹.

На думку польського військово-політичного керівництва така низька явка представників саме національних меншин у своїй основі мала суто політичний характер. Оскільки найвищий відсоток неявки призовників був саме у прикордонних повітах або поблизу кордону з Німеччиною, не останню роль звісно відіграла і антипольська агітація, поширена серед німецького та єврейського населення.

Необхідно відмітити, що у звітах про проведення призовів часто містилася також інформація щодо настроїв призовників, котрі ставали на огляд, в розрізі національностей. Так, зазначалося, що поляки вступають до війська не лише охоче, але й свідомо, тоді як призовники, які позиціонували себе як українці, з меншим ентузіазмом ставились до служби в польській армії. Цікаво, що новобранці, які називали себе «росіянами», сприймалися польським військовим керівництвом як більш лояльні, на відміну від українців, до проходження служби в армії.

А от чехи і німці вступ до війська розуміли лише як обов'язок, який повинен бути виконаний. Відзначається також, що не зважаючи на те, що серед військового керівництва німці вважалися досить хорошими солдатами, вони неохоче ставали до призову, а по можливості шукали будь-які правові підстави, у тому числі отримання відстрочки від військової служби. Варто також відмітити, що у німців, на відміну від білорусів та українців, було добре розвинене почуття національної самосвідомості та патріотизму, відтак, їх ставлення до польської держави часто було досить негативне¹⁰.

Виразне небажання проходити військову службу висловлювали здебільшого євреї, серед яких була досить поширеною практика ухиляння від призову, особливо на східних кресах. Так, євреї сприймали службу в армії не як громадянський обов'язок, а як обтяжливу необхідність. Відзначається також, що майже 90% євреїв знаходили в себе різноманітні фізичні вади, найчастіше – пов'язані з хворобами серця та очей¹¹. Так, велику частину призовників, відправлених до шпиталів на додатковий огляд, становили саме представники єврейської національності. Водночас, варто зазначити, що, не дивлячись на досить високий рівень національної самосвідомості серед представників єврейської національності, значна їх частина ідентифікувала себе як поляків, особливо з території Малопольщі.

Варто зазначити, що діяльність призовних комісій не обмежувалася лише здійсненням медичного огляду новобранців. Важливим було проведення ними культурно-просвітницьких та агітаційних акцій. У цьому їм допомагали місцеві організації Червоного Хреста, вчителі, а часом і військова влада на місцях. Поширювалися різного роду листівки, брошури, плакати, які містили інформацію про засоби дотримання гігієни, шляхи поширення інфекційних хвороб, шкідливість надмірного споживання алкоголю тощо. Організовувалися спортивні змагання, ігри, концерти. Місцевими вчителями, лікарями та ветеринарами проводилися лекції з краєзнавства, історії, ветеринарії, раціонального використання землі, протигазової оборони тощо. Особлива роль відводилася пропаганді. Зазначалося, що проведення подібних акцій мало на меті не лише ознайомити призовників з історією Польщі, правами та обов'язками, але й сформувати у солдат з перших днів їх служби шанобливе ставлення до держави.

Після завершення діяльності оглядово-лікарських комісій, призовники, зараховані до категорії «А» отримували металеві відзнаки, а голова комісії виголошував перед ними коротку промову про важливість зразкового виконання їх громадянського та військового обов'язку¹².

На другому етапі призовної кампанії усі призовники, яких визнали придатними до проходження служби без обмежень (категорія «А»), були зобов'язані з'явитися до повітових команд поповнення, де новобранців розподіляли по військових частинах і забезпечували перевезення їх до місця служби.

Підсумовуючи варто відзначити, що від чітко налагодженої роботи призовних комісій в цілому залежав успіх проведення призовних кампаній. Кожен член комісії, будь-то, офіцер чи представник цивільної влади, мав свою сферу відповідальності і повинен був слідкувати, щоб призов проходив без ускладнень та конфліктів. Щодо національного питання, то до обов'язків призовних комісій, між іншим, входило і проведення просвітницьких акцій та державницької агітації, що мало на меті сформуванню в призовників непольської національності шанобливе ставлення до держави та військового обов'язку. Також задля розуміння поточних настроїв та ставлення представників національних меншин до призову, члени комісії в обов'язковому порядку подавали звіти вищому військово-політичному керівництву звіти щодо національного питання. Відповідно, подальше дослідження окресленої проблеми дасть змогу краще зрозуміти сутність політики військового керівництва щодо національного питання у збройних силах Польщі в міжвоєнний період.

¹ Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej. Dz. U. – Nr: 61. – Poz. 609. – 1924.

² Державний архів Рівненської області. – Ф. 43. – Оп. 8. – Спр. 2. – Арк. 41. Приказы Управления округа Корпуса № 2 об организации набора солдат в Польскую армию. –

³ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 46. – Оп. 5. – Спр. 476. – Арк. 23. Планы проведения основного и дополнительного призыва в армию на территории Волынского воеводства.

⁴ Державний архів Тернопільської області. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 640. – Арк. 1. Копии распоряжений Министерства Военных дел и Тернопольского воеводского управления о проведении призыва в армию.

⁵ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 5. – Спр. 476 – Арк. 20. Планы проведения основного и дополнительного призыва в армию на территории Волынского воеводства.

⁶ Руккас А. «Вояки-українці в польській армії (1921–1939рр.) // Військово-історичний альманах. – К., 2002. – № 4. – С. 17.

⁷ Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym. Dz. U. – Nr: 25. – Poz. 220. – 1938.

⁸ Tadeusz Antoni Kowalski. Kwestie narodowościowe podczas wcielania poborowych do wojska (1918–1939) // Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Karpus Zbigniew, Rezmer Waldemar (red.). – Toruń, 2001. – S. 86.

⁹ Там само. – С. 84.

¹⁰ Matelski D. Mniejszości narodowe w Wojsku Polskim w 1922 roku. – Poznań, 1995. – S. 28.

¹¹ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 5. – Спр. 475. – Арк. 25. Статистические данные поветовых староств о призыве в армию и отчеты о ходе призыва.

¹² ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 6, Т. 2. – Спр. 1855. – Арк. 11. Отчет Гороховского поветового староства о наборе в армию.

В статье освещены вопросы персонального состава призывных комиссий, отвечающих за набор рекрутов в Войско Польское в межвоенный период и раскрыты ключевые аспекты их деятельности. В частности, проведение медицинских осмотров и за квалификация новобранцев к соответствующим категориям, учет призывников, появившиеся на осмотр комиссий и их отношение к призыву и службе в польской армии в разрезе национальностей. Также поднят вопрос проведения призывными комиссиями культурно-просветительских и агитационных акций и их влияние на новобранцев.

На основе проанализированных материалов, сделаны выводы относительно основных элементов деятельности призывных комиссий в вооруженные силы Польши и их роль в решении национального вопроса.

Ключевые слова: Войско Польское, призывная кампания, призывные комиссии, национальные меньшинства, национальный вопрос.

The article describes the personal composition of the recruiting commissions responsible for recruiting the Polish Armed Forces during the interwar period and outlines key aspects of their

activities. In particular, the conduct of medical examinations and recruitment of recruits to the relevant categories, the recruiting of conscripts appearing in the review of commissions and their relation to the conscription and service in the Polish Army in the context of nationalities. Also raised is the issue of conducting commissions of cultural-educational and campaign actions and their impact on recruits.

On the basis of the analyzed materials, conclusions were drawn about the main elements of the activity of conscription commissions in the Polish armed forces and their role in solving the national issue.

Keywords: Polish Army, conscription campaign, conscription commission, national minorities, national question.